

D.Būrė

Italų kalbos istorija Vilniuje: svarbiausi faktai

Kultūriniame Lietuvos gyvenime italų kalbos vaidmuo ima ryškėti XVI a. pirmoje pusėje, po to, kai Lietuvos ryšius su Italija paskatino dinastinė valdovų sąjunga: 1518 m. Lietuvos Didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Senasis vedė Boną Sforcą, Milano kunigaikščio Giangaleazzo Visconti ir Neapolio karaliaus vaikaitės Izabelės Aragonietės dukterį. Vilniuje nuo 1544 m. įsikūrė jos sūnaus, LDK valdovo Žygimanto II dvaras. Paskutinysis Gediminaičių dinastijos atstovas dėjo daug pastangų puošdamas sostinę Vilnių. Į dvarą jis atsikvietė daugybę italų dailininkų, architektų. Valdovų rūmai Vilniuje buvo perstatyti pagal renesansinių itališkų rūmų pavyzdį, sukaupias išpūdingas brangenybių lobynas ir biblioteka. Viena pirmųjų akivaizdžių italų kalbos kultūrinės įtakos apraiškų susijusi su teatro kultūra Baroko epochoje. 1636 m. rugsėjo 4 d. Valdovų rūmuose buvo pastatyta pirmoji opera Lietuvoje – „Elenos pagrobimas“, įkandin jos „Andromeda“ (1644) ir „Apviltoji Kirkė“ (1648). Libretus italų kalba parašė Vladislovo Vazos sekretorius, poetas Virgilio Puccitelli.

Ryšiai su Italija darėsi glaudesni ir švietimo srityje. Studijuoti į Italijos universitetus vykdavo Lietuvos didikų vaikai. XVI – XVII a. Padujos, Bolonijos, Sienos ir kitus universitetus baigė apie šimtą studentų iš Lietuvos. 1570 m. Vilniuje atidarius jėzuitų kolegiją dėstytojų į ją atvykdavo ir iš Italijos.

1579 m. balandžio 1 d. karalius Steponas Batoras pasirašė privilegiją, kuria kolegija buvo pertvarkyta į universitetą. Tų pačių metų spalio 30 d. popiežius Grigalius XIII savo bule patvirtino universiteto steigimą.

Universiteto istoriją galima suskirstyti į keletą laikotarpių: 1) nuo įkūrimo iki Apšvietos epochos pabaigos, 2) pirmieji trys XIX a. dešimtmečiai iki universiteto uždarymo 1832 m., 3) pirmoji XX a. pusė (1918-1943 m.), 4) sovietmetis, 5) nuo nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. iki šių dienų.

Kokių vaidmenį universitete vaidino italų kalba šiais laikotarpiais, koks buvo jos statusas?

Nuo XVI a. iki pat XVIII a. pabaigos viešpatavo klasikinės kalbos – pirmiausia, lotynų kalba, turėjusi oficialios mokslo ir dėstymo kalbos statusą. Italų kalba nebuvo dėstoma reguliariai, ir šis faktas neturėtų stebinti, prisiminus, kad ir pačios Italijos universitetuose italų kalba tapo studijų dalyku tik nuo XVIII a. vidurio ir įsitvirtino toli gražu ne iš karto. Galima būtų paminėti, kiek nuostabos ar net pasipiktinimo sukėlė Antonio Genovesi, 1764 m. Neapolio universitete pradėjęs skaityti paskaitas ne lotyniškai, o itališkai. XVIII a. pabaigoje vis dar lotyniškai mokslus ėjo garsusis italų tragediografas Vittorio Alfieri – savo memuaruose jis skundžiasi, kokios nuobodžios tos paskaitos.

Tad ir Vilniaus universitete italų kalba per visą XVIII a. oficialiai nebuvo dėstoma. Kita vertus, žinome, kad Vilniuje jau tada gyventa italų – muzikų, dailininkų, architektų, dvariškių, sumanių pirklių ir net smuklininkų. Daugiatautė buvo ir Vilniaus universiteto bendruomenė. Tam tikromis aplinkybėmis, oficialiomis progomis būdavo pabrėžiama Vilniuje gyvavusių

kalbų įvairovė. Pavyzdžiui, 1589 m. karaliui Žygimantui III Vazai lankantis Vilniuje, universiteto bendruomenė jį pasveikino iškilmingomis prakalbomis, kurios skambėjo lotyniškai, graikiškai, hebrajiškai, lietuviškai, lenkiškai, itališkai, ispaniškai, prancūziškai ir vokiškai.

Oficialus ir „reguliarus“ šiuolaikinių kalbų – taip pat ir italų – dėstymas įvedamas tik XIX a. pradžioje. Šiuos pokyčius reikėtų sieti su kultūrinėmis permainomis, Romantizmui būdingu dėmesiu tautinėms kultūroms, istorinės sąmonės ir tautinės savimonės formavimuisi.

1808 m. italų kalba, iki tol dėstyta nereguliariai, tampa oficialiu, į tvarkaraštį įtrauktu studijų dalyku. Prancūzų ir vokiečių kalbos studijų tvarkaraštyje atsirado 1801-1802 m., anglų kalba bus įvesta kiek vėliau – 1810 m. Per visus tuos metus italų kalbą ir literatūrą dėstė toskanietis profesorius Luigi Capelli (1777 – 1838). Anksčiau Pizos universitete dėstęs kanoninę teisę, 1805 – 1832 m. Vilniaus universitete jis buvo civilinės ir baudžiamosios teisės dėstytojas. Dėstymo metodas buvo toks pat, kaip ir senųjų kalbų: du kartus per savaitę studentai studijavo gramatiką, skaitė ir komentavo literatūros kūrinius, o dar vienas užsiėmimas buvo skirtas italų literatūros istorijai. Tiems, kurie universitete siekė gauti laisvųjų menų dakataro laipsnį, italų kalba buvo privaloma, tad reikėjo laikyti ir jos egzaminus. Capelli su žmona Vilniuje gyvenęs virš Jozefo Franko buto, atrame namo aukšte. „Atsiminimuose apie Vilnių“ garsusis gydytojas su lengva ironijos gaidelė pastebi, kad italų kalbą dėstyti paskatinęs universiteto rektorius, atsidėkodamas Capelliui už privačias italų kalbos pamokas jo dukterims. Tačiau atrodo, kad italų ir anglų kalbų universitete pageidavo patys studentai.

XIX a. pradžioje Vilniaus leidyklos išleido ir kelias knygas italų kalba – pirmiausia vertėtų paminėti žinomą Padujos abato ir literato Melchioro Cesarotti veikalą kalbų filosofijos tema „Saggio della filosofia delle lingue dell'abate Melchior Cesarotti Padovano illustrato con note e pubblicato per uso degli amatori della lingua italiana“ (Vilna, 1808). Šiuo leidiniu profesorius L.Capellis naudojosi dėstydamas italų kalbą universitete. Pats publikavo peozijos ir prozos chrestomatijas „Scelta di poesie italiane per uso di coloro che dedicano alio studio della lingua italiana nell' Università imperiale di Vilna“ (Vilna, 1809 m.) ir „Scelta di prose“ (1827), parašė keletą straipsnių apie italų literatūrą laikraštyje „Dziennik wileński“.

Deja, po 1830-1831 m. sukilimo Vilniaus universitetas buvo uždarytas, ir tolesnė jo raida, taigi ir italų kalbos bei literatūros studijos nutrūko. Universitetas vėl atidarytas tik 1918 m. Viską reikėjo pradėti iš pradžių

Pirmoje XX a. pusėje į lietuvių kalbą buvo išversta keletas svarbių italų literatūros kūrinių – paminėtinas pirmas „Dieviškosios komedijos“ vertimas (1938), vertėjas - italų kalbos mokytojas Jurgis Narijauskas. 1933 m. Turine buvo išleista italų kalbos gramatika lietuviams. 1929-1939 m. lenkų okupacijos metu italų literatūros paskaitas Vilniaus universitete skaitė profesorius S.Glixelli.

Sovietmečiu Lietuva buvo atskirta nuo Europos, neliko ir Vilniui įprastos italų bendruomenės. Italų kalba Vilniaus universitete nebuvo dėstoma iki pat 1963 m. – tada Vilniaus universitete vėl pradėjo dirbti Dangerutis Čebelis, grįžęs iš Sankt Peterburgo (tada Leningrado) universiteto, kur vadovaujamas prof. E.A.Referovskajos apgynė disertaciją. D.Čebelis (1927-

1978), tapęs prancūzų filologijos katedros profesoriumi, trejus metus dėstė italų kalbą kaip fakultatyvinę discipliną. 1966 m. šį darbą perėmė Beatriz Amelia Smilgiūtė-Strimaitienė. Gimusi ir užaugusi lietuvių emigrantų šeimoje Argentinoje, ji Sankt Peterburgo universitete baigė italų kalbą ir literatūrą. Grįžusi į Lietuvą, tapo pirmąja profesionalia italų filologijos specialiste Vilniaus universitete ir išugdė daug italų kalbos puoselėtojų Lietuvoje.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje – aštuntojo pradžioje išversta svarbių italų klasikos veikalų. Buvęs Neapolio Rytų kalbų instituto lektorius Edvardas Viskanta išvertė Boccaccio „Dekameroną“, vertimas išleistas 1969 m.

1969-1971 m. pasirodė ir Aleksio Churgino atliktas naujas „Dieviškosios komedijos“ vertimas. A.Churginas yra išvertęs ir Petrarkos sonetų. Vėlesniais metais daug italų literatūros kūrinių išvertė Algimantas Vaišnoras, baigęs Sankt Peterburgo universitetą, jis buvo italų kalbos dėstytojas Vilniaus pedagoginiame institute (vėliau Lietuvos edukologijos universitetas). Už savo vertimus jis gavo Italijos valstybinį apdovanojimą.

1993 m. italų kalbos ir literatūros studijas Sankt Peterburgo universitete baigęs į Vilnių grįžo ir šių eilučių autorius, ėmėsis talkinti B.Strimaitienei Vilniaus universitete. 2001 m. jis apgynė daktaro disertaciją apie Ludovico Ariosto ir Baldassare Castiglione kūrybos.

Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo pradžios susidomėjimas italų kalba tolydžio didėjo, buvo atgaivinami senieji kultūriniai saitai, kuriuos sovietmečio režimas stengėsi ištrinti iš istorinės lietuvių atminties. Glaudesni darėsi abiejų šalių - Lietuvos ir Italijos - ryšiai. Nuo 1995 m. Vilniaus universitete pradėjo dėstyti Italijos URM siūsti lektoriai, nuo 2000 m. ėmė veikti Italų kultūros institutas, įsikūręs „itališkame“ Vilniaus kampelyje – istoriniame Alumnato pastate. Instituto ir Italijos ambasados iniciatyva VU Filologijos fakultete 2001 m. įrengta Italų studijų centro auditorija.

Kaip ir senaisiais laikais, Vilniuje vėl susibūrė nedidelė italų išeivijos bendruomenė. Italų kalbos dėstytojų gretas papildė VU absolventė Rasa Klioštoraitytė Di Pasquale, Romos Tor Vergata universitete apgynusi disertaciją apie Piero Paolo Pasolini kūrybą. Kurį laiką dėstė Ana Karpič, vėliau išvykusi į Italiją,. Per visą tą laiką italų kalba buvo dėstoma tik kaip pasirenkamas dalykas.

2002/2003 akademinius metus įvyko reikšmingas pokytis – pradėta vykdyti D.Būrės kuriojama studijų programa, jungusi lietuvių filologijos ir italų kalbos specialybes. Ne vienas šios programos absolventas vėliau tapo italų literatūros vertėju ar dėstytoju. Vykdamas šią programą pažymėtinas didelis Paolos Fertoli indėlis.

2006 m. VU Vertimų katedroje įsteigta italų kalbos vertimo magistrantūra, kuriai vadovauja Rasa Klioštoraitytė Di Pasquale. Katedra išugdė ne tik ES institucijose dirbančių vertimo žodžiu ir raštu specialistų, bet ir grožinės italų literatūros vertėjų.

Gražus Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių istorinės svarbos paliudijimas - 2014 m. Nacionalinio muziejaus „Lietuvos kunigaikštystės Valdovų rūmai“ organizuota tarptautinė mokslinė konferencija „Lietuva – Italija: šimtmečių ryšiai“ (2014.05.14-16), kurios metu buvo nagrinėti įvairūs abi šalis siejantys kultūrinės ir politinės istorijos faktai.

2015 m. rudenį - dar viena reikšminga data italų kalbos ir literatūros dėstymo Vilniaus universitete istorijoje. Italistikos studijos buvo pertvarkytos į savarankišką studijų programą „Italų filologija“, apimančią įvairius italų kalbotyros, kultūros, istorijos, literatūros aspektus. Filologijos fakultete susikūrė Romanų filologijos katedra, vienijanti italų, prancūzų ir ispanų, filologijas.

Tolimais 1808 m. prasidėjusi italų kalbos ir literatūros dėstymo istorija tęsiasi toliau. Šios kalbos ir kultūros puoselėtojai, mylėtojai ir bičiuliai, veikdami įvairiose srityse, savo darbais prisideda prie artimesnių Lietuvos ir Italijos ryšių, išsamesnio italų kalbos, kultūros ir literatūros pažinimo Lietuvoje.